

Adam Białczak

W stulecie budowy kościoła parafialnego pw. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Baranowie

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 28, 36-50

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W STULECIE BUDOWY KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. NARODZENIA NAJŚWIĘTSZEJ PANNY MARIII W BARANOWIE

ON THE CENTENARY OF CONSTRUCTION OF THE PARISH CHURCH OF THE NATIVITY ST. MARY IN BARANOWO

W obecnym roku mija 100 lat od ukończenia budowy neogotyckiego kościoła parafialnego w Baranowie. Jest to więc stosowna okazja, aby przybliżyć dzieło baranowskiej społeczności z początku XX wieku.

Intensywne zasiedlanie Puszczy Kurpiowskiej w drugiej połowie XVIII wieku oraz systematyczny wzrost liczby mieszkańców Baranowa i innych osad położonych nad Płodownicą i Omulwią spowodowały powstanie nowych wiosek i potrzebę zorganizowania ośrodka wiary katolickiej dla mieszkańców tych terenów. Przed tym okresem, z uwagi na niewielką liczbę mieszkańców, Baranowo i okoliczne wioski należały do parafii Nowa Wieś¹.

Pierwsze udokumentowane działania duszpasterskie wśród mieszkańców Baranowa podjął ks. Jan Kaczyński, proboszcz parafii Nowa Wieś². Troszczył się o sprawy duchowe mieszkańców Baranowa oraz wystrój kaplicy³.

W opisie parafii Nowa Wieś, dokonany w czasie wizytacji generalnej w 1775 roku, czytamy: *Graniczy [parafia Nowa Wieś – A. B.] z parafią Ostrołęcką, Siełuńską i nową mającą być Baranowską. (...) Dłutówkę w tym dopiero roku 1774 ksiądz Gizieński będąc Baranowskiej kaplicy komendarzem do siebie do Baranowa przeciągnął, ludowi przekazując, aby do Nowej Wsi nie chodzili. W tym roku 1775*

* dr, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika w Ostrołęce.

¹ A. Białczak, *Z dziejów parafii Baranowo*, „Zeszyty Naukowe OTN” 1995, t. IX, s. 147; idem, *Dzieje Baranowa i ziem nad Płodownicą i Omulwią*, Baranowo–Ostrołęka 2005, s. 82; Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie, (b.n.s.).

² Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej: ADP), Akta Wizytacyjne Parafii Nowa Wieś 1755, sygn. 266, k. 981; R. Bączek, *Cmentarz w Baranowie. Studium historyczno-liturgiczne*, Warszawa 2002, s. 44; A. Białczak, *Dzieje Baranowa...*op. cit., 82.

³ ADP, Akta Wizytacyjne Parafii Nowa Wieś 1755, sygn. 266, k. 982.

na Wielkanoc tam się spowiadali, tam się chrzczą, tam się umarli grzebią⁴. Od 1775 roku ks. Paweł Gizieński zamieszkał na stałe w Baranowie.

Kronika parafialna wspomina o pierwszym kościele baranowskim – „Istniał kościół drewniany od niepamiętnych czasów jako filia kościoła parafialnego w Nowej Wsi”⁵. Wzmiankowany kościółek wymieniany jest już w 1738 roku. Należy sądzić, że był bardzo stary, gdyż w roku 1774 proboszcz parafii Nowa Wieś, ks. Paweł Gizieński, informował biskupa płockiego Michała Jerzego Poniatowskiego⁶, „(...) że stary kościół drewniany w Baranowie grozi ruiną i że dziedzic i patron tegoż kościoła hrabia Kazimierz Krasiński chce odbudować, a właściwie zbudować swoim kosztem nowy kościół w Baranowie”⁷. Proboszcz ks. Paweł Gizieński zwrócił się do biskupa o pozwolenie na budowę nowego kościoła. Biskup Poniatowski, w piśmie z 14 lipca 1774 roku, zezwolił zburzyć stary kościół i zbudować nowy, „(...) nadto daje władzę dziekanowi Ostrołęckiemu poświęcenia kamienienia węgielnego, a gdyby dziekan nie mógł, petentowi ks. Gizińskiemu”⁸.

Na miejscu starego kościółka w 1775 roku powstał nowy drewniany. 13 maja 1781 roku świątynię w Baranowie konsekrował biskup sufragan płocki – Antoni Norbert Narzymiski. Ufundowana przez K. Krasińskiego miała 30 łokci długości, 15 łokci szerokości i 15 łokci wysokości⁹.

Z zachowanych dokumentów wynika, że starania o utworzenie parafii z siedzibą w Baranowie rozpoczął Kazimierz Krasiński – dziedzic Krasnego Stawu¹⁰ – w 1757 roku¹¹. Siedziba parafii zawsze nobilitowała daną miejscowość i powodowała wzrost jej znaczenia. Beneficjum parafialne uposażył także K. Krasiński, nadając „na wieczne” czasy kościołowi baranowskiemu ziemię pod kościół i zabudowania plebańskie oraz proboszczowi i jego następcom ziemię, łąki i las pomiędzy następującymi miejscowościami: Baranowem, Budnymi, Jastrząbką, Orłem i Bakułą¹². Akt darowizny sporządzono w Kurii Królewskiej w 20 grudnia 1774 roku w Warszawie¹³.

⁴ Archiwum Diecezjalne w Łomży (dalej: ADŁ), Acta Visitationis Generalis 1775, sygn. 173, Akta Wizytacyjne Parafii Nowa Wieś 1777, sygn. 173.

⁵ Archiwum Parafialne w Baranowie (dalej: APB), Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

⁶ Michał Jerzy książę Poniatowski, h. Ciołek (biskup w l. 1777–1785). Był bratem króla Stanisława Augusta.

⁷ APB, Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

⁸ Ibidem, Materiały nieuporządkowane z różnych okresów (XVIII–XIX w); Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

⁹ Ibidem, Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

¹⁰ ADP, Wizytacja Generalna Dekanatu Ostrołęckiego z 1781 r., sygn. 300.

¹¹ „Rocznik Diecezji Płockiej” (dalej: RDP) 1978, s. 291.

¹² *Diecezja płocka. Struktura personalno-administracyjna*, Płock 1978, s. 290–291; *Rozządzenia i pisma pasterskie za rządów J. O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego etc, etc. Do diecezji płockiej wydane dla wygody teje diecezji zebrane i do druku podane*, wyd. ks. W. Wargawski, Warszawa 1785, t. 2, s. 437.

¹³ ADP, Akta Wizytacyjne Parafii Baranowo, sygn. 316, k. 256.

W parafii Nowa Wieś pozostało zaledwie 8 wiosek z 668 wiernymi, 12 ewangelikami i 60 żydami¹⁴. Do parafii Baranowo włączono następujące miejscowości:

– ze starostwa różańskiego – Budne, Czarnotrzew (Browar), Dłutówkę i Wólkę Olkowską,

– ze starostwa ostrołęckiego – Zawady,

– ze starostwa przasnyskiego – Baranowo, Błędowo, Bakulę, Cierpięta, Czerwińskie, Jastrząbkę, Kucieje, Guzowatkę, Orzeł, Olk (Olkową Kępę), Oborczyńska, Rudę-Brodowe Łąki, Rycicę, Rupin, Parciaki i Ziomek¹⁵.

Parafia zaczęła funkcjonować już w 1776 roku. W tymże roku wykazywana jest w zestawieniach statystycznych diecezji płockiej jako parafia, w której wymienia się 16 wsi oraz 1145 parafian, z podziałem na wyznanie: katolików – 1135, żydów – 10, ewangelików – 6¹⁶. Pierwszym proboszczem, na wniosek kolatora Krasińskiego, został mianowany ks. Paweł Gizieński¹⁷. Pod względem liczby mieszkańców, większymi parafiami na północno-wschodnim Mazowszu były Myszyniec i Kadziło.

Potwierdzeniem nadania terenów dla parafii baranowskiej przez Kazimierza Krasińskiego było dokonanie wpisu w aktach grodzkich warszawskich, 25 sierpnia 1777 roku. Uroczysty akt erekcyjny, tworzący parafię baranowską, został wydany 23 września 1778 roku przez biskupa płockiego Michała Jerzego Poniatowskiego w Pułtusk „(...) subtitulo Nativitatis Beate Mariae Virginis et invocatione S.S. Bartholomaei et Mariae Magdalenaе” (pod wezwaniem Narodzenia NMP, św. Bartłomieja Apostoła i Marii Magdaleny)¹⁸. Patron parafii Baranowo – święty Bartłomiej – był niegdyś bardzo czczony w Polsce. W średniowieczu powstało wiele kościołów pod jego wezwaniem¹⁹. Uchodził za postać popularną na polskiej wsi, świadczą o tym dziesiątki przysłów, w których ten święty jest wspominany.

Po utworzeniu parafia Baranowo należała do dekanatu ostrołęckiego i pozostała tam do 1826 roku, w którym to roku została włączona do dekanatu przasnyskiego.

Akta wizytacyjne z 1817 roku wymieniają następujące odpusty wieczne, jakie przypisane zostały do parafii w Baranowie:

1. na Narodzenie Najświętszej Marii Panny;
2. na uroczystość św. św. Apostołów: Piotra i Pawła;
3. na poświęcenie Kościoła – czwarta niedziela po Wielkanocy;

¹⁴ R. Bączek, op. cit., s. 29.

¹⁵ ADP, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1781, sygn. 300, k. 3.

¹⁶ *Rozrządzenia i pisma pasterskie...*, t. 2, s. 437.

¹⁷ Pochodził z dystryktu Raciąż, powiat Płock. ADP, Wizyta Generalna Dekanatu Ostrołęckiego z 1817 r., sygn. 300, k. 4.

¹⁸ Ibidem, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1781 r., sygn. 300, k. 1.

¹⁹ O św. Bartłomieju wiadomo, że był jednym z dwunastu apostołów. Niektórzy utożsamiają go z Natanaelem z Kany Galilejskiej – panem młodym, na którego weselu byli Jezus i Maria. Ojciec jego zwał się Tolomai, więc Natanaela zwano Bar-Tolomai, czyli Bartłomiej, to jest syn Tolomai. Jak wszyscy apostołowie, pochodził z ubogiej rybackiej rodziny. Był świadkiem cudów Jezusa, patrzył na Jego mękę i śmierć, a później na zmartwychwstanie, otrzymał w dzień Zielonych Świąt Ducha Świętego i oświecony Jego darami poszedł głosić Ewangelię. Jako pole działalności apostołowskiej przypadła mu Mezopotamia – E. Ferenc, *Polskie tradycje świąteczne*, Poznań 2000, s. 159–160.

4. w święto Marii Magdaleny;
5. w dzień św. Bartłomieja²⁰.

W kościele działało Bractwo Miłosierdzia, którego obowiązkiem było utrzymanie światła w czasie procesji²¹.

Cmentarze od najdawniejszych czasów usytuowane były obok kościołów. Pierwsi wyznawcy Chrystusa pragnęli, aby ich ciała chowane były w bliskości grobów męczenników ufając, że gromadzący się tu wierni w swoich modlitwach nie zapomną o zmarłych i zawsze będą ich polecać wstawiennictwu Świętych Pańskich. Relikwie męczenników przeniesiono z czasem do kościołów, co spowodowało jednocześnie zmianę miejsca pochówku. Zmarłych w dalszym ciągu starano się grzebać w bliskości świętych, a więc składano ich ciała w kościołach czy w najbliższym ich otoczeniu²². W ten sposób przy kościołach parafialnych powstawały cmentarze. Place przykościelne zazwyczaj były niewielkich rozmiarów, a usytuowanie ich w strefie zamieszkałej nie stwarzało możliwości powiększenia. Wzrost liczby ludności i względy sanitarne spowodowały, że w XVIII wieku zaczęto przenosić je na miejsca poza placem kościelnym. Poświęcenia cmentarza dokonywał zwykle biskup lub za jego pozwoleniem miejscowy kapłan. Jeżeli poświęcenia dokonywał biskup, zapalano po trzy świece na pięciu krzyżach, gdy zaś miejscowy kapłan – trzy świece na jednym krzyżu. Jako pierwsi w Polsce, myśl przenoszenia cmentarzy poza zwartą zabudowę rzucili księża misjonarze z Warszawy w 1745 roku, a jej realizację podjęto w Warszawie po roku 1770. Polska w tym względzie wyprzedziła inne kraje – np. we Francji edykt króla, w którym polecono przenosić cmentarze poza teren kościelny, wydano 4 czerwca 1776 roku.

Pierwszy cmentarz w Baranowie założony został prawdopodobnie w I połowie XVIII wieku²³, nieznana jest data jego poświęcenia. Wytoczono go wokół pierwszego kościoła. Drewniane ogrodzenie wokół kościoła, wyznaczające powierzchnię placu cmentarnego ufundował K. Krasieński²⁴. „Idąc wsiąd do pola, wszsz zawiera prętów 23, wzdłuż zaś przechodząc do wsi Budne, prętów 50, stąd wszsz przechodząc do rzeki Płodownica, prętów 40. Pręt zaś rachuje się po 75 łokci”²⁵. Teren cmentarza był niewielki, dlatego podobnie jak w innych parafiach, a nawet w całej Europie, do kolejnych pochówków wykorzystywano istniejące już groby. Inhumacja kolejnych zwłok wymagała wyjmowania i przekładania kości do specjalnych pomieszczeń. Rolę „magazynu” szczątków ludzkich pełniło ossarium – zwane kostnicą. Kiedy zaczęto grzebać zmarłych na pierwszym cmentarzu, sytuacja materialna wsi nie pozwalała na wznoszenie trwałych nagrobków. W związku z tym ustawiane tam drewniane krzyże z czasem ulegały zniszczeniu, a mogiły zapadały się.

²⁰ ADP, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1781, sygn. 300, k. 1.

²¹ Ibidem, k. 5.

²² R. Bączek, op. cit., s. 51–52.

²³ ADP, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1781, sygn. 300, k. 8–9.

²⁴ Ibidem, k. 5.

²⁵ Ibidem, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1799–1842, sygn. 316, k. 157.

Po pierwszym złożeniu nagromadzonych kości do wspólnej mogiły, na cmentarzu postawiono duży, drewniany krzyż²⁶. Nie można ustalić dokładnej daty pierwszego pochówku, można jednak stwierdzić z całą pewnością, że miało to miejsce w XVIII wieku, gdyż już wtedy na cmentarzu stał drewniany krzyż.

Parafia baranowska w 1815 roku liczyła 1532 katolików i 190 żydów, w Baranowie mieszkało około 380 osób (łącznie z żydami). Domów w parafii było 374, w tym 59 w Baranowie. Następcą proboszcza Gizieńskiego został ks. Wojciech Dłużniewski²⁷.

Kościół parafialny konsekrowany był 1781 w roku. Konstrukcja drewniana miała długość 30 łokci, szerokość 15 łokci i wysokość 10 łokci, kryty był gontami, był na podwalinach. Dach kościoła po ponad 37 latach (od budowy) wymagał już remontu – stwierdziła Komisja. W 1820 roku czynione były starania o pozwolenie na remont niszczonego kościoła „(...) anszlag kosztów zrobiony, przez Rząd niezatwierdzony”²⁸. Prace remontowe przeprowadzone zostały w 1823 roku, a w wizytacji z roku następnego zapisano, że (...) *kościół na teraz jest w dobrym stanie, gdyż w roku zeszłym podług anszłaga kosztem parafian zreperowany został. Teren dookoła (...) oparkaniony z bramą jedną i dwiema furkami w dobrym stanie. Przy tym Kościele jest dzwonnica w węgiel stawiana i pokryta w stanie średnim, w niej dzwonów małych dwa*²⁹.

Zmarłych grzebano na cmentarzu, tam też znajdowała się „kosnica”, czyli kostnica. Cmentarz położony był wokół kościoła, „przyzwoicie oparkaniony”³⁰, „(...) parkan z bramą główną i dwiema furkami znajdujący się w dobrym stanie”³¹. W trosce o zachowanie czystości cmentarza mieszkańcy Baranowa (przy wejściu pod furkami) wykopali doły, nad którymi po wycembrowaniu drewnem umieszczono żelazne kraty³².

Rosnąca liczba parafian spowodowała, że na przykościelnym cmentarzu zaczynało brakować miejsca. W 1828 roku na zebraniu gminnym poruszono sprawę znalezienia miejsca na nowy cmentarz. W dokumencie wykazującym stan kościołów odnotowano tę sprawę w następujący sposób: „Potrzeba ogrodzenia nowego cmentarza w polu, na który miejsce nie jest wyznaczone i na oparkanie onego z dochodów pokładnego nie masz funduszu”³³.

Wszystkie zabudowania parafii baranowskiej rozlokowane były w części Baranowa nazwanej Poświętne. Na jego zabudowę składały się na początku XIX wieku: kościół z przyległym cmentarzem, plebania, kostnica, dom organisty, szpital oraz część gospodarcza ze stodołą, spichlerzem, stajnią z wozownią, oborami i chle-

²⁶ Ibidem, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1817, sygn. 412, k. 2.

²⁷ APB, Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

²⁸ Ibidem, k. 66–67

²⁹ Ibidem, k. 81–82.

³⁰ Ibidem.

³¹ ADP, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1817, sygn. 412, k. 3.

³² Ibidem, Wizyta kościołów dekanatu przasnyskiego; ibidem, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1779–1842, sygn. 316, k. 256.

³³ Ibidem, Raport wskazujący stan kościołów tak zreperowanych jako też reperacji potrzebujących na mocy polecenia konsystorza Generalnego Pułtuskiego, 18 VIII 1828 r., sygn. 326, k. 143.

wami. W ramach zabudowanego obszaru Baranowa – Poświętne rozciągało się między drogą przechodzącą przez wieś na południowy wschód, a granicą pola uprawnego ciągnącego się w kierunku Budnych.

Położenie parafii: „Beneficium to w całym okręgu wsi Baranowa jest w najdogodniejszym miejscu – na końcu wsi do wschodu lokowane, na wzgórku blisko siebie ma kościoły”:

- a) na wschód kościół parafialny w Nowej Wsi odległy mil – 2 (ok. 18 km);
- b) na południe kościół parafialny w Krasnosielcu odległy mil – 2;
- c) na zachód kościół parafialny w mieście Chorzelach odległy mil – 4 (34 km);
- d) na północ kościół parafialny w Kadzidle odległy mil – 1 (8534 m).

W latach 1776–1818 parafia baranowska powiększyła się o 10 wiosek. W 1776 roku składała się z 16 wiosek, w 1778 roku – z 19, zaś w 1818 roku – z 26. W 1826 roku parafia została przeniesiona z dekanatu ostrołęckiego do dekanatu przasnyskiego³⁴.

Probostwem baranowskim administrował wówczas ks. proboszcz Józef Junosza Rzeszotarski. 1 maja 1865 roku w kościele odbyła się duża uroczystość. Biskup płocki Wincenty Teofil Chościak Popiel³⁵ poświęcił i namaścił 4 nowe dzwony, nadając im imiona: Maciej, Pius, Wincenty, Filip Jakub. Kościół (wybudowany pod koniec XVIII wieku) był w tym czasie już nieco zniszczony i zbyt mały na potrzeby rosnącej liczebnie parafii. „Mały kościółek nie mógł pomieścić parafian licznie przychodzących na nabożeństwa”. Proboszcz Rzeszotarski rozpoczął starania o pozwolenie na budowę nowej świątyni. 11 maja 1866 roku zwrócił się z prośbą do Konsystorza Generalnego w Pułtuskach o udzielenie pozwolenia na poświęcenie kamienia węgielnego i placu pod nowy kościół, który miał zostać zbudowany kosztem włościan baranowskich.

Decyzję o budowie przyspieszyła jeszcze inna okoliczność. „Ks. J. Rzeszotarski dowiedziawszy się, że rząd rosyjski ma konfiskować majątki kościelne, zaczął na szybko ciąć stary plebański las i wyrabiać na drewno”³⁶. 16 maja 1866 roku nadeszła odpowiedź, w której konsystorz pułtuski informował, że prośba została przedstawiona biskupowi płockiemu, ale plany budowy muszą być też przedłożone rządowi rosyjskiemu. Ksiądz Rzeszotarski zwraca się z prośbą do biskupa płockiego „(...) aby wyjednał sankcje rządową na budowę prawie już zaczętego kościoła”, dalej informuje, że nie wiedział o konieczności przedstawienia planów rządowi, a drzewo zostało „(...) wyrobione i na inny cel użyć go nie można”³⁷. Podjęcie decyzji przeciągało się w czasie, w wyniku represji jakie stosował rząd carski w Królestwie Polskim wobec polskiego Kościoła. Po dotychczasowych, bezskutecznych, staraniach proboszcz Rzeszotarski uzyskał pozwolenie na budowę kościoła dopiero wtedy, gdy w prośbie do rządu rosyjskiego uciekł się do wybiegu, pisząc w niej, że parafianie chcą zbudować kościół na pamiątkę ukazu carskiego

³⁴ J. Skarbek, *Diecezja płocka w latach 1795–1831*, „Studia Płockie”, t. III, pr. zb. pod red. J. Kłoczowskiego, Płock 1975, s. 260.

³⁵ Wincenty Teofil Popiel h. Chościak lub Sulima, biskup płocki w latach 1863–1875.

³⁶ APB, Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

³⁷ *Ibidem*.

z 2 marca 1864 roku o uwłaszczeniu włościan. „Obłaskawiony tą wdzięcznością wiernych poddanych”³⁸, rząd rosyjski zezwolił na budowę.

Prace przy budowie ruszyły w kwietniu 1868 roku. Miejsce, na którym stanął nowy kościół, znajdowało się przed „(...) samymi wielkimi drzwiami obecnego murowanego kościoła”. Budowla miała 45 łokci długości, 15 łokci szerokości i 13 łokci wysokości oraz dwie kaplice i trzy wieże. Wszystkie roboty stolarskie wykonał majster ciesielski Walenty Wilamowski z Krasnosielca za sumę 300 rubli. Dach pokryty został blachą angielską. Każdy z gospodarzy został zobowiązany przekazać dla majstra garniec gryki, garniec żyta, garniec jęczmienia, kwaterek kaszy jaglanej i 4 garnce ziemniaków. Całkowity koszt budowy kościoła wyniósł 5073 ruble. Wiosną 1869 roku zakończono budowę kościoła w stanie surowym, czekało jeszcze wyposażenie wnętrza świątyni. Nabożeństwa w dalszym ciągu odprawiano w starym kościele, istniejącym od założenia parafii. W pobliżu nowego kościoła postawiono nową plebanię, w tym miejscu stoi obecna plebania.

Długoletniemu i wielce zasłużonemu proboszczowi J. Rzeszotarskiemu nie było dane doczekać uroczystości oddania nowego kościoła. Po klęsce powstania styczniowego (mimo represji) nie zaprzestał działalności niepodległościowej. Zorganizował i wspierał finansowo organizację „Kosynierzy” powstałą w Baranowie. Policja carska wpadła na trop działalności proboszcza. Ostrzeżony przed mającym nastąpić aresztowaniem, zażył truciznę. Kozacy, którzy przyjechali go aresztować, znaleźli martwego proboszcza, zmarł 13 czerwca 1869 roku³⁹.

W listopadzie 1869 roku proboszczem został ks. Mateusz Lipiński, który zakończył wyposażanie nowego kościoła. Zakupił w 1872 roku jedenastogłosewe organy za 1050 rubli, płaskorzeźbę św. Bartłomieja, rzeźby św. Piotra i św. Pawła, obrazy: Przemienienia Pańskiego, Matki Boskiej Różańcowej, ponadto w Warszawie został poddany konserwacji obraz Najświętszej Marii Panny z wielkiego ołtarza z pierwszej połowy XVIII wieku⁴⁰. Legenda głosi, że obraz przedstawiający Matkę Bożą ze śpiącym Dzieciątkiem Jezus i św. Janem Chrzcicielem zakupił Kazimierz Krasiński. Obraz nie znalazł uznania wśród parafian i został odsprzedany wędrownym kupcom. Ale w nocy córce Krasińskiego objawiła się Maryja, która właśnie w tym wizerunku pragnęła pozostać ze swoimi dziećmi. Parafianie baranowscy dowiedziawszy się o objawieniu, bardzo szybko odzyskali obraz i z wielką czcią umieścili wizerunek Matki Bożej w głównym ołtarzu⁴¹.

Poświęcenie nowego kościoła odbyło się 11 września 1870 roku. Dokonał tego ks. Budny, dziekan przasnyski w asyście księży: Skowrońskiego – dziekana z Ostrołęki, Pężyńskiego – proboszcza z Krasnosielca, Wysockiego – proboszcza z Gąsewa, Suskiego – proboszcza z Kadzidła, Żołnierkowskiego – proboszcza z Brodowych Łąk, Gutowskiego – proboszcza z Jednorożca oraz ks. Tercjaka – ex bernardyna z Ostrołęki.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem; relacja ks. proboszcza Kazimierza Burawskiego (w zbiorach autora).

⁴⁰ *Katalog zabytków sztuki w Polsce, Przasnysz i okolice*, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, Warszawa 1980, s. 1.

⁴¹ Relacja ks. proboszcza Kazimierza Burawskiego (w zbiorach autora); R. Bączek, op. cit., s. 33.

W 1893 roku zbudowano dom dla organisty i zakrystiana. Dom ten powstał z drewna po starym kościele, który stał w pobliżu dawnego cmentarza grzebalnego. Ówczesny proboszcz ks. Stanisław Pędzich i parafianie chcieli dokonać remontu starego kościoła i przeznaczyć go na kaplicę cmentarną, ale władza rosyjska nie wydała pozwolenia. Wobec negatywnej decyzji, kościół rozebrano⁴².

W 1876 roku proboszcz Lipiński zwrócił się do konsystorza o zezwolenie poświęcenia miejsca pod nowy cmentarz. Także i w tym przypadku doszło do rozbieżności między mieszkańcami a rządem rosyjskim. Rząd carski wyznaczył na ten cel część obszaru leśnego, położonego około 1 km w kierunku południowym od Baranowa (ze względów sanitarnych). Parafianie nie wyrażali zgody na ten teren ze względu na odległość i wspólnie z proboszczem wybrano miejsce w odległości 400 m od kościoła w kierunku północnym. Teren ten nie nadawał się pod cmentarz, gdyż był podmokły, położony w niewielkiej odległości od Płodownicy. Wspólnym wysiłkiem sztucznie podwyższono teren, nawożąc piasek z okolicznych wydm. 16 listopada 1876 roku nowy cmentarz został poświęcony.

Po odejściu ks. Pędzicha, w 1907 roku proboszczem został ks. Ludwik Sokolik. Mimo wydzielenia z parafii baranowskiej dwóch nowych parafii, liczba parafian stale wzrastała i kościół drewniany nie mógł pomieścić uczęszczających na nabożeństwa. Proboszcz Sokolik podjął decyzję budowy nowego (trzeciego) kościoła, tym razem murowanego. 16 kwietnia 1910 roku rozpoczęto budowę według projektu architektów Juliusza Dzieżanowskiego i Jarosława Mariana Wojciechowskiego. Od roku 1911 kontynuował ją nowy proboszcz ks. Klemens Kuliński, gdyż proboszcz Sokolik przeszedł do Mławy. Trwała ona 4 lata. Kościół wybudowany został w stylu neogotyckim. Był murowany z cegły, halowy, trzynawowy z transeptem, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium i z dwiema wieżami. W nawach, prezbiterium, transepcie zastosowano sklepienia gwiaździste, w zakrystiach, chórze – krzyżowo-żebrowe, w kruchtach – krzyżowe. Kościół usytuowany został na wzgórzu w południowej części wsi. W 1914 roku świątynia została ukończona w stanie surowym. Wydatki na budowę wyniosły 63 000 rubli. Pozostało wykończyć jej wnętrze, jednak wybuch I wojny światowej uniemożliwił to.

W poszczególnych latach budowy kościoła wydatki kształtowały się następująco (w rublach): 1908–1909 – 7575; 1910 – 13 100; 1911 – 11 127; 1912 – 9554; 1913 – 15 962; 1914–1916 – 5800⁴³. Koszty poszczególnych materiałów budowlanych wyniosły (w rublach): drewno – 2000, wypalanie cegły – 9777, wapno – 2964, cement – 1906, dachówka – 2787, gips – 591, żelazo i gwoździe – 1076, oszklenie – 600, budowniczy – 1750, kamieniarz – 1719, cieśla – 1300, dekarz – 347, blacharz – 1075, stolarz – 562, roboty malarskie – 26 866⁴⁴.

Po przejściu ks. Klemensa Kulińskiego na probostwo do Kadzidla, proboszczem baranowskim od 1 stycznia 1922 roku został ks. Józef Zaremba, dotychczasowy proboszcz w Kleczkowie.

⁴² APB, Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

Nabożeństwa odbywały się nadal w starym drewnianym kościele. Nowy murowany kościół wymagał remontu, gdyż w wyniku działań wojennych został uszkodzony dach. Po dokonaniu niezbędnych napraw, 24 sierpnia 1922 roku, w odpust św. Bartłomieja, proboszcz Zaremba przeniósł nabożeństwa do murowanego kościoła. Jego poświęcenia dokonał ks. Ludwik Sokolik, dziekan mławski, a wcześniej proboszcz baranowski, który w roku 1910 rozpoczął budowę tego kościoła. 23 sierpnia 1926 roku, podczas kanonicznej wizytacji parafii, abp Antoni Julian Nowowiejski dokonał uroczystej konsekracji świątyni⁴⁵.

Stary drewniany kościół, zbudowany w latach 1868–1869, po rozbiórce sprzedano mieszkańcom Baranowa; drewno zostało wykorzystane do budowy domów mieszkalnych. Nieliczne istnieją do dzisiaj, a jeden z nich w latach 60. XX wieku został przeniesiony do Skansenu Kurpiowskiego w Nowogrodzie⁴⁶. Na miejscu spalonej w 1915 roku plebanii, zbudowano w 1923 roku nową murowaną.

25 września 1930 roku proboszczem w Baranowie został ks. Franciszek Flaczyński, wykładowca teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku. Pięcioletnia działalność duszpasterska w parafii przyniosła wiele trwałych efektów w zakresie utrwalania wiary katolickiej. Ksiądz F. Flaczyński uaktywnił działalność istniejących już grup religijnych: Bractwa Miłosierdzia, Bractwa Żywego Różańca⁴⁷, Kółka Misyjnego, Trzeciego Zakonu św. Franciszka. W 1931 roku należało do niego 400 tercjarzy⁴⁸. Trzeci Zakon św. Franciszka organizował spotkania w niedzielę po sumie w Domu Katolickim. W czasie tych spotkań czytano książki o tematyce religijnej. Na spotkania przychodził proboszcz baranowski, który wygłaszał pogadankę i przewodniczył zebraniu.

Z inicjatywy proboszcza powołano w 1931 roku Stowarzyszenie Pachołat Najświętszego Sakramentu. Należało do niego 70 dzieci w wieku od 4 do 8 lat. Uczestniczyły w procesjach niosąc obrazy, chorągiewki i kwiaty⁴⁹. Dla dorosłych utworzono w maju 1932 roku Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu. Celem stowarzyszenia było oddawanie czci Panu Jezusowi w Najświętszym Sakramencie i wynagrodzenie zniewag⁵⁰. Należało do niego 25 kobiet w różnym wieku, „często przystępujących do sakramentów świętych”. Jednym z obowiązków członkiń stowarzyszenia było utrzymanie w czystości ołtarzy, a przede wszystkim wielkiego ołtarza, zaopatrywanie go w ozdoby, a zwłaszcza w świeże kwiaty.

⁴⁵ RDP 1978, s. 291. Antoni Julian Nowowiejski, h. Jastrzębiec (biskup w l. 1908–1941). 28 lutego 1940 r. gestapo aresztowało biskupa Nowowiejskiego wraz z biskupem pomocniczym Leonem Wetmańskim. Zostali internowani w Słupnie pod Płockiem, 8 marca 1941 r. przewieziono ich do obozu w Działdowie. Został zamordowany prawdopodobnie 28 maja 1941 r. Miejsce jego pochówku jest nieznanne.

⁴⁶ Archiwum Państwowe m.st. Warszawy (dalej: APW), UWW, Akta Komendy Powiatowej i Posterunków Policji Państwowej w pow. Przasnysz, Posterunek Policji Państwowej w Baranowie, sygn. 10002.

⁴⁷ W 1880 r. założono w parafii Bractwo Żywego Różańca. Bractwo to powstało w Lyonie w 1826 r. Jego zadaniem było przeciwdziałanie zeświecczeniu społeczeństwa i pogłębienie życia religijnego.

⁴⁸ APB, Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ S. Chodyński, *Bractwo*, *Encyklopedia kościelna*, t. 2, Warszawa 1873, s. 559; S. Gall, *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 5–6, Warszawa 1905, s. 116–129.

W 1932 roku, z inicjatywy ks. proboszcza F. Flaczyńskiego, mieszkańcy zbudowali Dom Katolicki z wikariatem na piętrze. W budynku tym bardzo często organizowane były uroczyste akademie, przedstawienia o tematyce religijnej, jasełka, spotkania młodzieży Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej⁵¹.

Podczas wizytacji kanonicznej 4 maja 1935 roku ks. bp Leon Wetmański, sufragan płocki, dokonał konsekracji trzech nowo zakupionych dzwonów⁵². Do dzisiaj zachował się tylko największy dzwon Bartłomiej, pozostałe w czasie II wojny światowej zrabowali niemieccy żołnierze⁵³.

Po I wojnie światowej w kręgach Kościoła katolickiego podjęto działania zmierzające do tworzenia katolickich organizacji młodzieżowych. 1 czerwca 1919 roku w diecezji płockiej założono Związek Młodzieży Polskiej⁵⁴. Jego głównym celem było wychowanie młodzieży zmierzające do wyrobienia w niej postawy dojrzałego katolicyzmu, ofiarności obywatelskiej, obowiązkowości względem narodu i państwa, zmysłu gospodarczego. Zwracano także uwagę na rozwój fizyczny i wychowanie organizacyjne.

W 1930 roku powołano w Płocku Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej⁵⁵. W 1934 roku dokonano ujednoczenia wewnętrznej struktury i unifikacji poszczególnych stowarzyszeń włączonych do Akcji Katolickiej. Zdecydowano o utworzeniu czterech kolumn Akcji Katolickiej: Katolickiego Stowarzyszenia Mężów (KSM), Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet (KSK), Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej (KSMM), Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ). Priorytetem działalności Akcji Katolickiej w diecezji było ukształtowanie inteligencji katolickiej⁵⁶. Zwracano też uwagę na kółka rolnicze i straże ogniowe⁵⁷. Teren wiejski głównie obejmowano misjami kościelnymi.

W parafii Baranowo Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej⁵⁸ zostało zawiązane w 1927 roku przez ks. Adama Szymańskiego i Kazimierę Pupik, kierowniczkę szkoły w Baranowie. Oddział powstał w święto Narodzenia N. M. P, tj. 8 września 1927 roku. W okresie rozkwitu KSMŻ liczył około 90 osób. Patronką

⁵¹ APB, Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie; *Pamiętka obchodu Dziesięciolecia KSMŻ i KSMM Oddziałów w Baranowie*, Baranowo 1937, s. 17.

⁵² Na każdym z nich wygrawerowany został odpowiedni napis: *Bartłomiej ufundowany z ofiar parafian baranowskich w roku 1934; Jan ufundowany z ofiar parafian baranowskich w roku 1934; Zdrowaś Maryjo, św. Józefie módl się za nami*.

⁵³ Relacja ks. proboszcza Kazimierza Burawskiego (w zbiorach autora).

⁵⁴ R. Bender, *Z życia diecezji płockiej w latach 1914–1939*, „Studia Płockie”, *Kościół płocki XI–XX wieku. Jubileuszowa Księga Pamiętkowa 900-lecia Diecezji*, t. III, cz. 1, pr. zb. pod red. J. Kłoczowskiego, Płock 1975, s. 363.

⁵⁵ „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1930, nr 8, s. 378.

⁵⁶ W skład Zarządu Akcji Katolickiej w parafii Baranowo wchodził: ks. proboszcz J. Trzaskoma, T. Grzyb z Ramion, A. Grzyb z Czerwińskich, W. Dębek z Baranowa, S. Zyra z Orla, J. Grzyb z Bakuły, H. Talar z Baranowa, M. Symoń z Baranowa. *Pamiętka obchodu Dziesięciolecia KSMŻ i KSMM oddziałów w Baranowie*, Baranowo 1937, s. 22.

⁵⁷ „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1927, s. 48–52.

⁵⁸ Prezeskami Stowarzyszenia były: M. Konkiel, A. Białczak, M. Prusik i Z. Krawczyk. *Pamiętka obchodu Dziesięciolecia KSMŻ i KSMM...*, s. 18.

Oddziału została K. Pupik, pierwszym prezesem wybrano Mariannę Konkiel. Oddział KSMŻ w Baranowie dzielił się na sześć zastępów, które funkcjonowały w Baranowie, Bakule, Budnych Sowiętach, Gaczyskach, Majku i Ziomku⁵⁹.

Z okazji świąt narodowych i kościelnych przygotowywano przedstawienia amatorskie „z zacięciem artystycznym, w czym przoduje zastęp Baranowo”⁶⁰. Szczególną popularnością cieszyły się zabawy taneczne. Dochód z nich przeznaczano na różnego rodzaju wyjazdy, „(...) pamiętny jest z tego czasu zlot w Ostrołęce, w którym wzięły udział drużyny z naszego oddziału, jadąc samochodem przez Maków i Różan”⁶¹. W 1929 roku prezes Stowarzyszenia, A. Białczak, wyjechała na Powszechną Wystawę Krajową do Poznania, a Helena Helnik wzięła udział w kursie dla naczelniczek, który odbył się w Płocku.

Wiosną 1936 roku członkowie Stowarzyszenia podjęli inicjatywę zakupu sztandaru dla KSMŻ. „Żeby zebrać odpowiednie fundusze na ten cel, urządziłyśmy często przedstawienia, akademie i różne imprezy, robiłyśmy nadzwyczajne składki oraz kwesę po wszystkich zastępach. Nadszedł wreszcie ten radosny dzień 1 czerwca 1936 roku, w którym obchodziliśmy uroczystość poświęcenia sprawionego sztandaru”⁶². Z jednej strony było na nim godło państwowe, a z drugiej obraz Matki Bożej Częstochowskiej. Fundatorami sztandaru byli: Parafialny Zarząd Akcji Katolickiej, KSMŻ Płock, KSMM Baranowo, Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu w Baranowie, Bractwo Różańcowe w Baranowie, Trzeci Zakon w Baranowie, OSP Baranowo, ZHP w Baranowie. Sztandar przetrwał do czasów dzisiejszych. 2 i 3 lipca delegacja KSMŻ uczestniczyła w kongresie Eucharystycznym Młodzieży Żeńskiej w Pułtusk. „Tam złożyłyśmy hołd Chrystusowi i zaczerpnęłyśmy u tego źródła wszelkiego życia nowych sił duchowych do pracy nad sobą i dla naszych bliźnich”⁶³. Pod koniec września 1936 roku KSMŻ w Przasnyszu obchodziło dziesięciolecie swojego istnienia, w uroczystości tej brała udział 50-osobowa delegacja Stowarzyszenia z Baranowa. W roku 1937 rozpoczęto szkolenie z przysposobienia rolniczego oraz pracę praktyczną na polatkach.

W roku jubileuszowym (w 1937 roku obchodzono 10-lecie KSMŻ i KSMM) wybrano nowy Zarząd KSMŻ, który pracował do wybuchu wojny⁶⁴. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej w Baranowie⁶⁵, podobnie jak KSMŻ, zosta-

⁵⁹ Funkcje zastępowych pełnili: w Baranowie – Helena Gałązka, w Bakule – Marianna Olender, w Budnych Sowiętach – Marianna Wieczorek, w Gaczyskach – Stanisława Kowalczyk, w Majku – Marianna Przybysławska, i w Ziomku – Marianna Obrębska. Zebrania odbywały się regularnie, co drugą niedzielę, w sali szkolnej. *Pamiętka obchodu Dziesięciolecia KSMŻ i KSMM...*, s. 18.

⁶⁰ Ibidem, s. 7.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ W styczniu 1937 r. wybrano nowy zarząd KSMŻ. Poszczególne funkcje w Oddziale pełniły: Zofia Krawczyk – prezes, Marianna Olender – wiceprezes, Marianna Stolarczyk – sekretarka, Stanisława Komosa – skarbniczka, Helena Helnik – naczelniczka, Władysława Orzeł – wicenaczelniczka, Czesława Domarad – gospodyni. *Pamiętka obchodu Dziesięciolecia KSMŻ i KSMM...*, s. 17.

⁶⁵ Od założenia KSMM do 1939 r. stowarzyszeniem kierowało 9 prezesów. Protektorami byli księża proboszczowie: ks. kan. J. Zaremba, ks. kan. Franciszek Flaczyński i ks. J. Trzaskoma.

ło założone przez ks. A. Szymańskiego. Pomocy w jego organizowaniu udzielił nauczyciel szkoły w Baranowie – Sylwester Sochacki. Datą powstania oddziału była uroczystość św. Stanisława Kostki, patrona młodzieży, tj. 13 listopada 1927 roku. Patronem został ks. A. Szymański, a jego zastępcą S. Sochacki. Pierwszym prezesem oddziału wybrano Stanisława Lenarciaka. Początkowo oddział baranowski KSMM liczył 24 członków. Dzielił się na pięć zastępów (Baranowo, Bakuła, Budne Sowięta, Gaczyska i Ziomek)⁶⁶. Formami pracy w KSMM najczęściej były przedstawienia amatorskie, akademie, wycieczki, szkolenia i zabawy. Największą akademię urządzano rokrocznie na święto patrona młodzieży św. Stanisława Kostki.

26–27 czerwca 1934 roku do Płocka wyjechała delegacja Stowarzyszenia na uroczystości związane z Kongresem Eucharystycznym. W 1935 roku opiekę nad Stowarzyszeniem obejmuje ks. W. Foks. Oddział liczył wówczas około 80 członków, w pięciu zastępach: Baranowo, Bakuła, Budne, Gaczyska, Ziomek. Najwięcej spotkań odbywało się jesienią i zimą, gdy było mało zajęć w gospodarstwach, miały one na celu „wyrobienie oświatowe członków” oraz „wyrobienie pod względem fizycznym”⁶⁷.

W 1936 roku KSMM wprowadziło nową formę pracy, tj. wychowanie fizyczne i Przynależenie Wojskowe. Z realizacją Przynależenia Wojskowego KSMM miała duże trudności. Wynikało to z walki o wpływy ideologiczne i polityczne, jakie na terenie gminy toczyły między sobą KSMM i Związek Strzelecki.

W 1935 roku KSMM wzbogacił się o „(...) aparat kinematograficzny, obrót kasowy w 1936 roku w naszym oddziale wynosił 2234 zł”⁶⁸. W sierpniu 1936 roku zakupiono umundurowanie, składające się z bluz, pasów i czapek organizacyjnych, za sumę 600 złotych. „Na wiosnę roku bieżącego [1938 – przyp. A. B.] sprowadziliśmy trzy nowe rowery, a dwa stare daliśmy do reperacji. Oddział więc nasz jest w posiadaniu pięciu rowerów – potrzebnych do różnych wyjazdów służbowych”⁶⁹.

16 maja 1937 roku grupa 50 członków pojechała na zlot KSMM w Świętym Miejscu, powiat przasnyski, podczas którego naczelnik J. Klimaszewski wygłosił „(...) płomienną i porywającą mowę na temat: »Młodzieży – nową Polskę twórz – szczęśliwą Bogu miłą!«”⁷⁰. 18 maja 1937 roku prezes J. Szcześniak i naczelnik J. Klimaszewski uczestniczyli w zjeździe diecezjalnym stowarzyszenia, który odbył się w Płocku.

Oprócz stowarzyszeń dla młodzieży (KSMŻ i KSMM) działały ich odpowiedniki dla dorosłych: Katolickie Stowarzyszenie Kobiet (KSK), którego prezesem była E. Kurczyńska i Katolickie Stowarzyszenie Mężów (KSM), na czele którego stał Bolesław Mydło. Katolickie Stowarzyszenie Mężów posiadało sztandar, którego

Asystentami kościelnymi byli księża wikariusze: ks. A. Szymański, ks. Z. Tadeusiak, ks. St. Wolski, ks. J. Wiśniński, ks. J. Głazewski i ks. W. Foks, ibidem, s. 18.

⁶⁶ Funkcję zastępowych pełnili: w Baranowie – Stanisław Zyra, w Bakule – Piotr Grzyb, Budnych Sowięta – Zygmunt Budny, w Gaczyskach – Stanisław Bączek, w Ziomku – Czesław Stolarczyk, ibidem, s. 18.

⁶⁷ Ibidem, s. 8.

⁶⁸ Ibidem, s. 15.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

fundatorami byli: Katolickie Stowarzyszenie Mężów – Płock Centrala, ks. Jan Trzaskoma – proboszcz w Baranowie, Stanisław Żurawski – Prezes Katolickiego Stowarzyszenia Mężów, Parafialny Zarząd Akcji Katolickiej w Baranowie, Związek Strzelecki Baranowo, Ochotnicza Straż Pożarna w Baranowie, E. Kłoczowski – Prezes Dekanalnej Rady, Z. Młot-Przepałkowski – starosta przasnyski, Trzeci Zakon Parafii Baranowo, Bractwo Różańcowe Parafii Baranowo. Także i ten sztandar zachował się do czasów współczesnych.

Stowarzyszenia katolickie odegrały ważną rolę w życiu parafii i społeczności gminnej. Bez wątpienia przyczyniły się do ożywienia religijności i pogłębienia wiedzy religijnej członków. Swą aktywność przejawiały także na polu społecznym i gospodarczym.

Bullą *Totus Poloniae* Papieża Jana Pawła II z 25 marca 1992 roku, parafia Baranowo została wyłączona z diecezji płockiej i włączona do diecezji łomżyńskiej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne w Płocku

- Akta Wizytacji Parafii Nowa Wieś 1755, sygn. 266.
- Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1781, sygn. 300.
- Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1817, sygn. 412.
- Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1829, sygn. 316.
- Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1819, sygn. 434.
- Akta dotyczące szkolnictwa w diecezji płockiej w latach 1890–1893, sygn. 409.
- Visitations Dekanatum: Ostrołęka, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1782, sygn. 307.
- Akta Wizytacji Dekanatu Przasnyskiego 1799–1842, sygn. 316.
- Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1927, sygn. 316.
- Wizytacja Dekanatu Ostrołęckiego, Akta Wizytacji Parafii Baranowo 1817, sygn. 412.
- Wizytacja kościołów dekanatu przasnyskiego 1772–1842, 1828 i 1840, sygn. 316.
- Wizytacja Generalna Dekanatu Ostrołęckiego z 1781, sygn. 300.
- Raport wskazujący stan kościołów tak zreperowanych jako też reperacji potrzebujących na mocy polecenia konsystorza Generalnego Pułtuskiego, 18 VIII 1828 r., sygn. 326.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

- Plany pracy i operacyjne przedsięwzięcia PUBP Przasnysz za 1949–1952 r., IPN 0206/153.
- Sprawozdania dekadowe PUBP Przasnysz za 1945–1948 r., IPN 0206/144.

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy

- APW, UWW, Akta Komendy Powiatowej i Posterunków Policji Państwowej w pow. Przasnysz, Posterunek Policji Państwowej w Baranowie, sygn. 10 002.

Archiwum Parafialne Kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła w Baranowie

- Wykaz wiadomości szczegółowych o stanie Kościoła i zabudowań plebańskich oraz zamożności probostwa baranowskiego, sporządzony 1–13 grudnia 1848 r.
- Materiały nieuporządkowane z różnych okresów (XVIII–XIX w).
- Protokół w okoliczności doyscia i wykazania przychodów do Plebanii Baranowskiej 17 listopada 1818 r.
- Akt powołania Komitetu do budowy kościoła parafialnego w Baranowie 19 luty – 3 marca 1867 r.
- Spis mieszkańców parafii potwierdzających swoim podpisem wpłatę składek na cele parafialne między innymi na Bractwo Miłosierdzia Bożego.

Archiwum Diecezjalne w Łomży

- Acta Visitationis Generalis 1775, sygn. 173.
- Akta Wizytacji Parafii Nowa Wieś 1777, sygn. 173.

Źródła drukowane

„Rocznik Diecezji Łomżyńskiej”, Łomża 1995, 1999, 2002.

„Rocznik Diecezji Płockiej”, Płock 1978.

Rozrządzenia i pisma pasterskie za rządów J. O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego etc., etc. Do diecezji płockiej wydane dla wygody tejże diecezji zebrane i do druku podane, wyd. Wargawski W. ks., Warszawa 1785, t. 2.

Czasopisma, prasa

„Miesięcznik Pasterski Płocki” 1930, nr 8, s. 378.

„Miesięcznik Pasterski Płocki” 1927, s. 48–52.

Relacje pisemne i ustne

Kazimierz Bórawski – ks. proboszcz.

Kroniki, Księgi Pamiątkowe

Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Baranowie (APB).

Pamiętka obchodu Dziesięciolecia KSMŻ i KSMM oddziałów w Baranowie 1927–1937, (b.m.w.).

Opracowania

Bender R. 1975. *Z życia diecezji płockiej w latach 1914–1939*, „Studia Płockie”, t. III, *Kościół płocki XI–XX wieku. Jubileuszowa Księga Pamiątkowa 900-lecia Diecezji*, cz. 1, pr. zb. pod red. Kłoczowskiego J., Płock.

Białczak A. 2005. *Dzieje Baranowa i ziem nad Płodownicą i Omulwią*, Baranowo–Ostrołęka.

Białczak A. 1995. *Z dziejów parafii Baranowo*, „Zeszyty Naukowe OTN”, t. IX.

Ferenc E. 2000. *Polskie tradycje świąteczne*, Poznań.

Katalog zabytków sztuki w Polsce. Przasnysz i okolice. 1980. red. Galicka I., Sygietyńska H., Warszawa.

- Skarbek J. 1975.** *Diecezja płocka w latach 1795–1831*, „Studia Płockie”, t. III, pr. zb. pod red. Kłoczowskiego J., Płock.
- Chodyński. S. 1873.** *Bractwo*, *Encyklopedia kościelna*, t. 2, Warszawa.
- Gall S. 1905.** *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 5–6, Warszawa.

Prace niepublikowane

- Bączek R. 2002.** *Cmentarz w Baranowie. Studium historyczno-liturgiczne*, Warszawa.

STRESZCZENIE

Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Panny Marii wzniesiony na miejscu wzmiankowanej w 1738 roku drewnianej kaplicy. Parafia erygowana w 1778 roku przez Michała Jerzego Poniatowskiego, biskupa płockiego, staraniem Kazimierza Krasieńskiego. Kościół drewniany wzniesiony został w 1781 roku, kolejny, również drewniany, w około 1870 roku, zastąpiony murem z okresu 1910–1914, według projektu Juliusza Dzierżanowskiego i Jarosława Mariana Wojciechowskiego. Zbudowany w stylu neogotyckim, murem z cegły, halowy, trzynawowy z transeptem, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium i z dwiema wieżami. W ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej ze śpiącym Dzieciątkiem i św. Janem Chrzcicielem z pierwszej połowy XVIII wieku.

SŁOWA KLUCZOWE: kościół parafialny, Baranowo, diecezja płocka, diecezja łomżyńska

SUMMARY

Parish Church of the Nativity of St. Mary was built in 1738 in a place of wooden chapel. Parish erected in 1778 by Michael George Poniatowski, Bishop of Plock, thanks to the efforts of Kazimierz Krasinski. The wooden church built in 1781 and another also timber in approx. 1870 was replaced a brick from the period 1910 to 1914, according to the design of Julius Dzierżanowski and Jaroslaw Marian Wojciechowski. It was built in neo-Gothic style as brick, hall, three-aisles with transept, a closed side prosbytery and two towers. In the main altar there is an image of the Virgin with sleeping Child and Saint John the Baptist from the XVIII century.

KEYWORDS: parish church, Baranowo, Plock diocese, the Diocese of Lomza